
<https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.04.014>

УДК 811.16'28

П.Ю. Гриценко, Г.С. Кобиринка, М.М. Ткачук
Інститут української мови НАН України, м. Київ

БАЗА ДАНИХ ЗАГАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО АТЛАСУ І УКРАЇНСЬКИЙ ДІАЛЕКТНИЙ ПРОСТІР

У статті зосереджено увагу на фундаментальному багатомовному лінгво-географічному проєкті «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас» (ЗЛА), його завданнях, досягненнях та перспективах розвитку. Розкрито доцільність і передумови створення цифрової бази даних усіх первісних матеріалів, записаних у слов'янських діалектах за програмою ЗЛА, окреслено типи зібраної в межах проєкту інформації та сфери її використання в мовознавчих дослідженнях; звернуто увагу на пошуки форм дигіталізації матеріалів слов'янських діалектів.

Ключові слова: діалектна база даних, Загальнослов'янський лінгвістичний атлас, слов'янські діалекти, мовна диференціація, мовний ареал.

0. Доцільність створення електронних мовних баз (банків) для різних галузей лінгвістики є самоочевидною, оскільки комп'ютерні технології дозволяють зберігати та швидко опрацювати великі обсяги інформації, удоступнювати її широким колам користувачів. Залежно від завдань передбачуваних досліджень, сфер і прийомів використання мовної інформації в електронних базах даних застосовують різноманітні методики її упорядкування, попереднього аналізу (параметризування) та формати експлікації. Об'єктом комп'ютерного опрацювання обирають писемні тексти, зокрема й найдавніші, записи усного мовлення (літературного, некодифікованого розмовного та діалектного) у первісній звуковій чи транслітерованій графічній формі. Чимало зібрань мовних свідчень сьогодні має традиційний нецифровий формат, зокрема це лексичні картотеки, бібліотеки пи-

© П.Ю. ГРИЦЕНКО, Г.С. КОБИРИНКА, М.М. ТКАЧУК, 2019

семних текстів, записи усного мовлення, фольклорні матеріали; лінгвістичні праці (словники й мовні атласи різного обсягу й призначення) так само є базами мовних даних, дібраних і впорядкованих за визначеними засадами.

1. У другій половині ХХ століття в славистиці розпочалося масштабне записування інформації про слов'янські діалекти для фундаментального проекту *Загальнослов'янський лінгвістичний атлас*. Рішення про це ухвалено на IV Міжнародному з'їзді славістів (1958 р.); метою проекту було з'ясування за допомогою лінгвістичних карт сучасної диференціації слов'янського діалектного простору в його відношенні до моделі праслов'янської мови пізнього періоду (орієнтовно VI ст. н. е.), яку прийнято за вихідний стан у пізнанні історичного розвитку слов'янських ідіомів. Зазначимо, що про потребу створення такої праці йшлося вже на I Міжнародному з'їзді славістів, проте до втілення цих ідей повернулися лише на початку 50-х років ХХ ст., готуючи теоретичне обґрунтування цього проекту напередодні IV з'їзду славістів. Із лінгвістичною географією в першій половині ХХ ст., попри скромні здобутки в картографуванні слов'янських діалектів, пов'язували великі сподівання щодо вирішення багатьох питань порівняльно-історичної лінгвославістики; ці прагнення й надії мовознавців-славістів посилювали значні тогочасні осягнення романської й німецької лінгвогеографічних шкіл.

Формування концепції ЗЛА, дальша реалізація цього проекту залежали від стану розвитку слов'янського мовознавства відповідного часу в його загальнотеоретичному й дескрипційному виявах, якому, зокрема, були притаманні відчутне переважання порівняльно-історичного аналізу над синхронним зіставним і типологічним; зосередження уваги в діахронних студіях насамперед на явищах фонетики, рідше — граматики на тлі значно меншого зацікавлення синтаксисом і лексикою. Також давалися взнаки контрверсійне, часто суперечливе реконструювання елементів структури праслов'янської мови, розбіжності в оцінках етапів і напрямків еволюції слов'янських мов. Нерідко складним для розв'язання виявлялося доведення генетичної тотожності чи гетерогенності словоформ, записаних як відповіді на те саме питання в сучасних слов'янських діалектах, які сьогодні структурно відчутно здиференційовані. Спираючись на досвід роботи над ЗЛА, З. Тополінська зауважує: «Упродовж пів століття, яке відділяє нас від початку праці над ЗЛА, змінилося не тільки слов'янське мовознавство — зібрання інформації, а й амбіції теоретичні. Насамперед змінилися наші знання про мову. Ті пів століття — період живодайного розвитку теорії мови, яка силою факту впливає на ситуацію в славистиці: зростають амбіції типологічних студій як у межах слов'янської сім'ї мов, так і слов'янсько-неслов'янських зв'язків. Змінюються критерії встановлення не лише типологічної близькості слов'янських мов, а й близькості генетичної» [15: 26].

Утворена в 1958 р. при Міжнародному комітеті славістів *Комісія Загальнослов'янського лінгвістичного атласу* (із діалектологів усіх слов'янських

країн і Німеччини¹⁾ уклала питальник для збирання діалектних матеріалів, забезпечила їх записування в пунктах визначеної мережі (859 н. п.), опрацювала транскрипцію, а згодом — засади та прийоми укладання й коментування лінгвістичних карт. Від початку роботи над атласом у кожній зі слов'янських країн та Німеччині було сформовано національні комісії ЗЛА та робочі групи.

2. Українські говірки для ЗЛА записано в 132 н. п. (121 — у межах сучасної України, 11 — на теренах сучасних сусідніх держав — Росії, Білорусі, Румунії, Молдови); білоруські говірки записано у 71 н. п., російські — у 309 н. п., польські — у 89 н. п., верхньолужицькі — у 2 н. п., нижньолужицькі — у 2 н. п., чеські — у 33 н. п., словацькі — у 29 н. п., словенські — у 25 н. п., хорватські — у 33 н. п., сербські — у 31 н. п. (8 — на теренах Чорногорії), на території Боснії та Герцеговини — у 13 н. п., болгарські — у 37 н. п., македонські — у 24 н. п.; мережа репрезентує говірки всіх слов'янських мов у межах їх основного (недіаспорного) поширення; з етномовної української території не охоплено т. зв. діалекти пізнього утворення, а з терену Росії — говірки крайні північні та на схід від Уралу.

3. Програмою передбачено записування матеріалів про явища різних структурних рівнів слов'янських діалектів — просодії, фонетики, морфології, словотвору, лексики, семантики, синтаксису; усього 3 454 питання [2], які згруповано тематично. У розділі *фонетика* питання спрямовано на виявлення в сучасних діалектах континуантів усіх праслов'янських фонем та багатьох фонемосполук (*ě, *e, *e, *a, *o, *o, *o, *o, *b, *b, *u, *y, *i, *p, *b, *m, *v..., *br, *br, *tort, *tolt, *tert, *ort, *olt, *tl, *dl, *stj, *zđj тощо) з увагою до впливу на їх розвиток позиційних умов, синтагматики у словоформі та на межі слів; у розділі *морфологія* питання згруповано за граматичними класами (частинами мови); *лексичні* питання об'єднано за ідеографічними сферами (назви диких тварин, понять зі сфер тваринництва, сільського господарства, будівництва, транспорту й шляхів сполучення, гігієни й медицини, рослинного світу, професій, спорідненості та свояцтва тощо). Таке моделювання об'єкта картографування було підпорядковане просторовій верифікації інформації, відомої на середину ХХ ст. у порівняльно-історичному слов'янському мовознавстві, та виявленню нових свідчень про системну зумовленість та чинники змін від праслов'янського стану до сучасного.

Найменшим сегментом для записування матеріалів визначено слово / словоформу: у просторі цих одиниць реалізовані не тільки елементи, явища, які визначено для картографування (напр., для виявлення континуантів *ě за різними фонематичними й синтагматичними ознаками, релевантними для рефлексії *ě, було дібрано 65 словоформ — *sněgъ, *gvězda, *grěxъ, *smějetъ sę і под.); у цих словоформах є також чимало інших

¹ На початковому етапі роботи над ЗЛА (формування теоретичних засад, визначення мережі говірок) також брали участь діалектологи Австрії, Італії, Румунії та Угорщини.

структурних ознак, які не передбачалося наносити на карти, проте вони так само можуть виявитися носіями важливої лінгвальної (структурної, ареальної) інформації, як і ті риси, що були визначені як об'єкт картографування.

4. Записування діалектної інформації за програмою ЗЛА забезпечували лінгвістичні інститути академій наук слов'янських країн та Серболужицький інститут (Будишин / Bautzen, Німеччина); у цих центрах зберігаються всі первісні польові записи діалектної інформації. Об'єднання матеріалів з усіх пунктів мережі атласу Міжнародна комісія ЗЛА здійснює після визначення кола питань для відповідних випусків атласу для їх передкартографічного опрацювання та створення карт; інші матеріали залишаються у фондах відповідних слов'янських академій, де вони доступні лише працівникам цих інституцій.

5. Кожну з передбачених проектом лінгвістичних проблем (зокрема з фонетики, лексики, граматики) в атласі представлено наборами карт, які Комісія ЗЛА визнала достатніми для відтворення континуантів картографованих лінгвальних явищ та з'ясування їхньої сучасної просторової поведінки. Закономірно, що випуски атласу містять неоднакову кількість карт: напр., для відтворення типів рефлексів **e* в різних фонологічних умовах та з'ясування їх географії скартографовано відповіді на 73 питання (ОЛАф 6), а для рефлексів **o* — 47 питань (ОЛАф 26).

Добір матеріалів для карт фонетичних випусків передбачав виявлення континуантів праслов'янських фонем у всіх релевантних позиціях (про які славістам було відомо на етапі створення програми атласу), проте він не зорієнтований на вичерпне представлення у випусках атласу всіх записаних за програмою словоформ, у яких оприявлені рефлекси відповідних фонем. Тому поза межами карт атласу залишається чимало записаних у говірках за програмою ЗЛА словоформ, які репрезентують картографоване явище; напр., розвиток посл. **o*, окрім використаних на картах (ОЛАф 26) матеріалів 47 питань, засвідчує ще низка словоформ (лексем) на картах інших випусків атласу, зокрема: **galozь*, **galozьa* 'гілка дерева' (ОЛАл 3: к. 3, 4), словоформи з коренем **gost-* 'густі зарості в лісі' (ОЛАл 3: к. 10), **strqкь*, **strqськь* 'стручок (гороху, квасолі)' (ОЛАл 4: к. 15), **zarqсьникь*, **zarqсьнякь* 'наречений, майбутній чоловік', **krqglь* 'круглий (про м'яч)', **gqdakь*, **gqdbьникь* 'людина, яка грає на музичному інструменті', **ljubjq*, **radujq* (*se*) (ОЛАл 10: к. 5, 8, 22, 25, 37), **stęgnqть*, **sędq*, **jastrqбь* (ОЛАф 2а: к. 17, 32, 38), **stojq* 'стою' (ОЛАф 5: к. 35); припускаємо, що є чимало словоформ із рефлексами **o* в матеріалах, які ще не опрацьовано картографічно. Отже, реальний обсяг зафіксованих у проекті ЗЛА матеріалів із рефлексами **o* значно ширший від репрезентованого на картах. У словоформах, не охоплених картами (ОЛАф 26), виявлено як повторювані типи континуантів **o*, їх просторове розміщення в діалектному просторі, типи залежностей від звукового оточення в кожній із форм, так і менш поширені, рідкісні, раніше не зауважені і не враховані дослідниками в узагальнювальних студіях. Наведений приклад із картографуванням **o* не є винятковим щодо повноти картографічного відтворення

зібраних за програмою ЗЛА матеріалів. Тому актуальним завданням залишається систематизація й залучення до аналізу *всіх* зафіксованих у межах цього проєкту слівформ, які репрезентують досліджувані явища, що створить передумову їх глибшого пізнання. Реалізацію цієї настанови здатна забезпечити база даних ЗЛА, супроводжувана спеціальною пошуковою системою.

6. У друкованому варіанті атласу діалектна інформація представлена у двох форматах:

а) індексу — транскрибованих записів відповідей на питання програми з віднесенням кожного запису до населеного пункту мережі атласу (список населених пунктів подано на початку кожного випуску атласу);

б) карт, на яких символами відтворено реалізацію в говірках мовного явища у відповідних слівформах; карту супроводжують легенда з поясненням співвідношення записаних у говірках відповідей на питання й умовних знаків на карті, а також, за необхідності, — коментарі, у яких зазначають особливості стратегії картографування, причини відведення частини матеріалу від нанесення на карту; на фонетичних картах здебільшого коментують умови появи рефлексів праслов'янських фонем, зокрема залежність якості звуків від наголосу, фонемної синтагматики в слівформі, морфемної структури тощо; на лексичних картах часто вказують джерела запозичень, особливості семантики, функціональні характеристики окремих лексем.

Кожна карта об'єднує багатоманітні формальні, функціональні вияви співвідносних мовних одиниць, зафіксованих у сучасних говірках, інтерпретовані й підведені під узагальнені графічні типи, що здійснено з використанням опрацьованої для потреб ЗЛА транскрипції, а також правил формалізованого узагальненого запису слівформ². На карті фонетичних явищ експліковано лише картографовані мовні одиниці — типи звуків на місці відповідної праслов'янської фонемі, а не цілісні первісні слівформи, у просторі яких реалізовані відповідні звуки; тому застосовано практику наведення індексу матеріалу поряд із картою, що виявилось практично зручним і продуктивним, оскільки саме завдяки цілісним слівформам часто стають зрозумілими причини й умови постання зафіксованих у говірках рефлексів.

7. Лінгвістична карта в ЗЛА — твір переважно монооб'єктний, у якому відтворено поширення репрезентантів одного явища відповідного структурного рівня; напр., на (ОЛАф 1: к. 25) відтворено набір синхронних міждіалектних відповідників псл. **ě* у слівформі **nevěšta* (на місці псл. **ě* виявлено ряд звуків: *i*, *i:*, *u*, *e*, *e:*, *ɛ*, *ɛ:*, *ɛ*, *ɛ:*, *ə*, *a*, *a*, *a:*, *ie*, *ie:*, *ie*, *ie:*, *ie*, *ea*, *e:i* (*ɛ:i*), *a:*, *a:i*, *ie*, *ie:* (*iɛ:*), *ia*), просторовий розподіл цих континуантів у слов'янських діалектах, а також відзначено залежність якості голосного звука від наголосу; графічно позначено вплив голосного на місці **ě* на

² Для впровадження в проєкт ЗЛА комп'ютерних технологій створено спеціальну шрифтову систему ZRCoLa (докладніше див: [17]).

попередній приголосний (його палатальність чи палаталізованість); інші мовні особливості, записані в говірках у словоформі *nevěsta, зокрема якість голосного першого складу на місці /*e/ і пов'язаний із цим неоднаковий вплив на ініціальний *n*, а також варіювання *v*, на цій карті не передано, хоча вони так само ареально релевантні; інформацію про ці структурні риси збережено в індексі словоформ, який подано поруч із картою. Так само на картах 40 (2 sg imper *(j)/ě/djь) і 46 (1 sg praes *(j)/ě/mь) в (ОЛАФ 1) не відзначено спеціальними засобами варіювання ініціального сегмента словоформи (з наявним чи відсутнім *j*), хоча форми без *j* притаманні окремим південнослов'янським говіркам, що важливо для їх характеристики. Зв'язки між різними структурними рівнями говірок, зумовленість напрямків розвитку праформ міжрівневими впливами на картах враховано лише зрідка; таку інформацію здебільшого не виокремлюють на картах і не коментують, її зберігають індекси матеріалів. Експлікацію одиниць, явищ різних структурних рівнів, зокрема фонетичного, засвідчують лексичні карти, на яких репрезентовано трансформації словоформ, зумовлені регулярними змінами, напр., у номінації рослини 'кропива, *Urtica L.*' чинниками виникнення формальних варіантів *krop-*, *krap-*, *kopr-*, *pokr-*, *prok-*; *žig-*, *žeg-*, *žič-* стала метатеза та типовий для відповідних діалектів фонетичний розвиток; видозмінені словоформи творять окремі зони поширення, а тому ареально релевантні (ОЛАЛ 4: к. 22)³.

Невідтворення на картах багатьох структурних рис, засвідчених словоформами (в окремих чи багатьох говірках або в діалектних зонах), про наявність яких сигналізують записані до ЗЛА матеріали, закономірне з огляду на методика їх добору й презентування на картах; це є типовим як для полілінгвального загальнослов'янського атласу, так і для атласів окремих слов'янських мов, у яких застосовано *символьний* (за допомогою знаків) спосіб передавання мовної інформації. За графічним знаком на карті закріплено вказівку лише на один мовний елемент чи явище, зрідка — на кілька однорідних елементів, хоча більшість словоформ, які записано в говірках, поєднує у своїй структурі різні мовні ознаки, що перебувають за межами відповідного картографованого сюжету. Відтворення на карті цілісної словоформи в її первісному діалектному записі (т. зв. *написний* спосіб картографування) — методика, що застосована в більшості атласів романських діалектів; читання та інтерпретування матеріалів таких карт пов'язане з відчутними труднощами, особливо щодо окреслення ізоглос та виокремлення ареалів. Зауважимо, що на картах слов'янських діалектів, на яких, крім символічного, використано і написний спосіб передавання мовної інформації (*Sorbischer Sprachatlas*;

³ Зауважимо, що до форми *žá:ra* 'кропива, *Urtica L.*' (мотив номінації «пекти, обпікати»), зафіксований у 9 п. Боснії й Герцеговини, виявлено структурно близькі назви цієї рослини в українських західнополіських говірках: *žárka* (с. Новаки Володимирец. р-н Ровен.), *žар'уха* (Омельно Ківерців. р-н Волин.) (Арк.: 126) та середньополіських говірках — *жа'руча кра'п'іва* [10: 217].

Český jazykový atlas; Jazykový atlas jihozápadní Moravy Л. Чижмарової; окремі лексико-словотвірні карти ЗЛА останніх випусків), за допомогою написів відтворено цілісні словоформи в їхньому узагальненому інваріанті, причому написи віднесено не до окремих говірок, а до різної величини ареалів.

Нерідко в зафіксованих словоформах відбито структурні риси, що презентують явища, типи структурних змін, які не охоплено питальником, а тому для них не було передбачено створення спеціальних карт, хоча такі говіркові елементи нерідко виявляються ареально релевантними, диференціюють континуум окремої мови чи всієї Славії, важливі для пізнання умов і чинників формування діалектів. Чимало таких явищ виявлено в різних, зокрема й у просторово віддалених слов'янських діалектах (напр.: перезвуки звуків 'a > 'e... 'i в позиції після палатальних приголосних; зміни 'r > 'k', 'd' > 'g' / 'k' > 'r', 'g' > 'd'; субститування 'v > 'x / 'h у різних позиціях; редукція 'x / 'h, 'j; поява неетимологічних приголосних, голосних у різних словоформах тощо); така інформація є важливим джерелом типологічних досліджень діалектів, з'ясування часової глибини виявлених змін, напрямків міждіалектних / міжмовних впливів і зв'язків різного часу. Наявність у записах діалектних матеріалів, не передбачених упорядниками програми для обстеження говірок, — типова ситуація не лише для ЗЛА, а й для національних атласів. Тому видається вдалим у цьому проєкті подвійне презентування матеріалів: як суцільного для всього континууму Славії індексу відповідей на визначене питання і як карти, укладеної за цим індексом-реєстром; таке оприявлення емпіричних діалектних свідчень уможливорює використання інформації не лише про картографовані сегменти словоформ, а й про інші риси, що відтворені в цих словоформах.

Як засвідчує досвід реалізації проєкту ЗЛА, відповіді не на всі питання програми виявилися придатними чи достатніми для їх представлення на картах: на перешкоді створенню карт стають неповнота записаних даних (коли в багатьох говірках відсутня відповідь) та незіставність мовних фактів різних слов'янських діалектів; такі матеріали здебільшого відводять від картографування, подають їх (не завжди послідовно) в окремому розділі «*Некартографовані матеріали*» в кінці відповідного випуску атласу.

Таким чином, окрім експлікованої у випусках ЗЛА⁴ інформації, наявний чималий масив мовних даних, не охоплених картами та супровідними індексами; серед цих мовних одиниць можуть бути структурні елементи різної, інколи — високої евристичної цінності. Часто рідкісні, зафіксовані за матеріалами ЗЛА як поодинокі в окремих зонах Славії, мовні одиниці після їх верифікації на підставі національних і регіональних атласів,

⁴ Станом на 2019 р. опубліковано випуски ЗЛА, присвячені континуантам псл. фонем і фонемосполук: *č (1988), *č̣ (1990), *č̣̣ (1990), *ьг, *ьг, *ьл, *ьл (1994), *ь, *ь (2003, 2006), *о (2008), *е (2011), *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt (2019); тематичним групам лексики: «тваринний світ» (дикі тварини) (1988), «тваринництво» (2000), «рослинний світ» (2000), «професії і суспільне життя» (2003), «домашнє господарство і приготування їжі» (2007), «людина» (2009), «сільське господарство» (2012), «народні звичаї» (2015); випуски ЗЛА також див. на сайті: www.slavatlas.org.

словників та описів слов'янських діалектів виявляються такими, що мають ширші ареали чи більшу кількість однотипних словоформ⁵; це дає підстави перекваліфікувати такі елементи з ендемізмів у локалізми чи регіоналізми; для багатьох із таких одиниць вдається встановити надійні свідчення в писемних пам'ятках⁶.

Оскільки ніколи не можна передбачити, з яких наукових позицій вивчатимуть діалектні матеріали, зібрані до ЗЛА, і що саме з багатоманіття мовних фактів може виявитися актуальним у майбутніх лінгвістичних студіях чи особливо важливим для дослідження слов'янських діалектів, Комісія ЗЛА ухвалила рішення про впорядкування, збереження та удосконалення широким колам користувачів усіх матеріалів ЗЛА в оцифрованому форматі — повних записів говірок за програмою цього атласу, включно з питаннями, матеріали яких уже картографовано й опубліковано у випусках атласу.

8. База даних ЗЛА удоступнить користувачам упорядковану різноманітну мовну, а частково — і позамовну, інформацію.

8.1. Головним складником бази даних є сукупність мовних одиниць в автентичній (не препарованій) формі, як їх виявлено в обстежених діалектах мережі атласу відповідно до питальника. Можливість оперувати всіма наявними в базі даних ЗЛА словоформами, співвідносними з вихідним праслов'янським станом, відкриває перспективи глибшого аналізу мовних одиниць і процесів, напр., для фонетичного рівня доступне не лише встановлення реєстру континуантів псл. фонем у різних слов'янських діалектах, а й зворотна процедура — моделювання *етимонного простору* кожної фонемі сучасних діалектів (відповідно — і літературних мов), визначення кола фонем, із яких постали сучасні звуки⁷; крім того, можливо простежити накладання (атракцію) ліній розвитку фонем у процесі їх історичних змін. Реєстри виявлених у говірках мовних елементів (від одного до необмеженої кількості) засвідчують ступінь просторової диференціації, водночас вони є основою для перевірки наявності (відсутності)

⁵ Про евристичну цінність локалізмів, рідко фіксованих у діалектному континуумі елементів та їх значення для вивчення сучасного й минулого мови, див. зокрема: [6].

⁶ Для низки регіоналізмів, виявлених у матеріалах ЗЛА, віднайдено надійні свідчення в писемних пам'ятках різного часу, що переконливо демонструє їх закономірне збереження й функціонування в сучасних діалектах [13].

⁷ Таке завдання для частини слов'янських діалектів (словенських, хорватських, сербських, македонських, нижньолужицьких, верхньолужицьких, польських) реалізовано в серії фонологічних описів пунктів ЗЛА; їх створено на підставі узагальнення матеріалів у форматі списків моделей співвідношення праслов'янських фонем і сучасних континуантів. Наведені дані демонструють різну генетичну основу тих самих звуків у різних діалектах, напр.: [e] під наголосом у кайкав. хорват. говірці *Začretje* (п. 29) постав на місці /e/, /ɛ/, /ě/, /o/, /ə/, а в македон. Радожда (п. 96) — на місці /e/, /ɛ/, /ě/, /ɤ/, /ɥ/, /a/, /ɔ/ (ФО: 320, 673). База даних ЗЛА уможливіло послідовний аналіз генетичної основи всіх елементів вокальної й консонантної підсистем слов'янських діалектів мережі атласу.

відповідних мовних одиниць у різних зонах Славії та діалектах територіально суміжних мов⁸.

8.2. Зафіксовані структурні елементи можуть бути супроводжені коментарями експлораторів, що розширює інформаційний простір бази даних.

8.3. Сукупність лінгвальних знаків, що реалізують те саме мовне явище в усіх говірках мережі атласу, утворює ряд співвідносних одиниць; наповнення рядів, наявність зв'язків (формальних, а для лексики — і мотиваційних) між елементами одного ряду є джерелом додаткової інформації, а тому становить окремий аспект пізнання діалектів.

8.4. Географія (локалізація) кожного зафіксованого в говірках мовного елемента становить основу його ареальної інтерпретації; важливою інформацією є свідчення про просторовий конкорданс — співрозташування в діалектному просторі співвідносних одиниць, що репрезентують те саме явище.

8.5. Кількісні параметри виявлення в обстеженій мережі говірок кожної із зафіксованих словоформ мають особливе значення для пізнання окремих діалектних одиниць, явищ, континуумів окремих мов. Зауважимо, що просторові й кількісні характеристики діалектних елементів у слов'янській (і не тільки) традиції етимологізування залишаються поза увагою, унаслідок чого звужуються можливості встановлення умов виникнення та змін у часі таких мовних знаків.

9. Формою впорядкування в базі даних матеріалів ЗЛА обрано таблиці, які містять:

— номер питання за питальником із вказівкою сигнатури: Р — просодія, F — фонетика, M — морфологія, L — лексика, Sm — семантика, Sx — синтаксис; сигнатури орієнтують потенційних користувачів атласу щодо особливостей записування матеріалу різних структурних рівнів говірок (напр., для отримання відповіді на питання *який звук на місці праслов'янської фонемі X у заданій позиції / словоформі?* і на питання *як називають реалію Z?* необхідно було застосовувати різні стратегії опитування);

— номер населеного пункту згідно з мережею атласу (через покликання для кожного н. п. можна актуалізувати інформацію не лише про адміністративну належність, а й економічне, соціальне й культурне життя соціуму носіїв відповідної говірки), що наведено в [7];

— назву населеного пункту (подано в літературному записі відповідної мови);

— вказівку на державу, на терені якої розташований н. п.;

— мовну інформацію — відповідь на питання, що подано й рубриковано в питальнику, та коментарі, зроблені експлораторами під час обстеження говірок;

⁸ Зіставлення матеріалів ЗЛА і національних слов'янських атласів засвідчило можливість і надійність нової верифікації мовних елементів, зафіксованих у цих лінгвогеографічних джерелах (див.: [12]).

— коментарі до мовних одиниць, подані національними комісіями (щодо етимології, морфонологічної реконструкції, особливостей функціонування діалектних елементів у говірках тощо);

— додаткові параметризатори для комп'ютерного опрацювання матеріалів (задля їх перетворення у формат електронної картотеки відповідно до окремих питань чи за окремими населеними пунктами; пошук заданих елементів у первісних записах говірок тощо), див.: (Табл. 1 – 2).

10. Сукупність усіх вихідних даних, зібраних за програмою ЗЛА, та лінгвістичні карти цього атласу дозволяють описати кожен зі слов'янських діалектних континуумів за різними визначальними параметрами: структурним, генетичним, ареальним. Такі дескриптивні портрети істотно відрізняються від тих, які створено на підставі відповідних літературних ідіомів, хоча й зберігають із ними багато важливих спільних структурних рис. Проте описи слов'янських діалектних континуумів значно повніше відтворюють не лише їх сучасний стан, а й моделі розвитку в часі. І саме це є суттєвою перевагою в синхронно-типологічних та порівняльно-історичних дослідженнях повних описів діалектів над описами літературних мов.

Табл. 1. Фрагмент таблиці з індексом відповідей на питання L 2617 'струмок'

ОЛА OLA	L 2617 'ручей, не- большой поток воды'	Карта №	Ответ	Ком- мента- рий	Komisija	000	X	Y
409	Велика Ведмежка	Україна	prot'ikaje t'rošky wo'dy u rouča'ku, r'ičečka [došč po'sou až r'ičečka po'b'ihla]		C12_K	412		
410	Берестя	Україна	ro'vec		C12_K	413		
411	Дроздинь	Україна	roučak		C12_K	414		
412	Поповичі	Україна	'potik		C12_K	415		
413	Завадів	Україна	stru'mok		C12_K	416		
414	Туринка	Україна	pot'ičok		C12_K	417		
415	Пирятин	Україна	po'tik		C12_K	418		
416	Бокійма	Україна	r'iučak, r'ičečka		C12_K	419		
417	Поляни	Україна	z'u'ročok, z'o'rok		C12_K	420		
418	Хочине	Україна	roučak		C12_K	421		
419	Велика Су- шиця	Україна	pu'tičok		C12_K	422		
420	Мавковичі	Україна	pu'tik		C12_K	423		
421	Петричі	Україна	pu'tik		C12_K	424		

Табл. 2. Фрагмент таблиці з індексом відповідей на питання PMSx 3059 'ходімо!'

ОЛА OLA	PMS 3059° пойдем! давайте пойдем! пошли!	Карта №	Ответ	Ком- мента- рий	Komisija	000	X	Y
465	Баранинці	Україна	'pɔjme!		C12_K	468		
466	Поляна	Україна	pɔ'dim		C12_K	469		
467	Довге	Україна	pɔ'dim!		C12_K	470		
468	Торунь	Україна	pɔd'me!		C12_K	471		
469	Дубове	Україна	'pujdeme		C12_K	472		
470	Стримба	Україна	pi'demo!, piš'ly		C12_K	473		
471	Золотий Потік	Україна	xo'dimo!		C12_K	474		
472	Іванківці	Україна	p'i'dem, da'waɪtə p'i'dem, p'iš'ly!		C12_K	475		
473	Давидківці	Україна	pi'dem		C12_K	476		
474	Стрижавка	Україна	p'i'demo!		C12_K	477		
475	Горгобіївка	Україна	p'i'demo, xo'dimo		C12_K	478		
516	Концеба	Україна	p'i'dem, da'waɪtə p'i'dem, hai'da p'i'dem		C12_K	519		
517	Піщанний Брід	Україна	p'iš'ly, hai'da, 'p'idəm		C12_K	520		
518	Козирівка	Україна	hai'da, 'p'idəmo, p'iš'ly		C12_K	521		
519	Новоми- хайлівка	Україна	da'vaɪtə 'p'idem		C12_K	522		
520	Вільне	Україна	'p'idəmo!, da'waɪtə 'p'idəmo		C12_K	523		
521	Танюшівка	Україна	p'iš'ly!, da'waɪtə 'p'idem		C12_K	524		
522	Тецкани	Молдова	p'iš'lə		C12_K	525		
523	Данул	Молдова	da'waɪ p'i'dem, da'waɪtə p'i'dem		C12_K	526		
524	Пояна	Молдова	da'vaɪ pi'dem!, da'vaɪty pi'dem!, pi'dem!, pi'demo!, hai_pi'dem!, hai_pi'demo!, 'hai'da_pi'dem!, 'hai'da_pi'demo!, piš'ly!		C12_K	527		

10.1. До структурних ознак діалектного континууму відносимо: а) сукупність елементарних одиниць, широкі ряди їх варіантів та міждіалектних відповідників, альтернантів; б) лінії розвитку мовного елемента від вихідного прастану через різноманітні етапи еволюції до сучасного розмаїття реалізації.

Слов'янські діалекти суттєво різняться між собою не тільки континуантами праслов'янських фонем, граматичними словоформами та номінативними одиницями, а й ступенем розгалуженості рядів альтернантів у межах діалектних континуумів кожної мови, напр., для псл. **e* у сучасних чеських діалектах у сильній позиції зафіксовано 11 звуків, у словацьких — 9, а в польських — 30; спільними для цих трьох просторово суміжних діалектних масивів виявилися лише рефлeksi *e* й *a*, які також поширені в діалектах усіх інших слов'янських мов (ОЛАф 2а). Наведений приклад демонструє типову ситуацію збереження виразної індивідуальності діалектними континуумами кожної мови незалежно від ступеня їх генетичної й територіальної близькості (чи просторової суміжності).

Важливим для пізнання діалектного явища є з'ясування зв'язків між розвитком одиниць одного чи різних структурних рівнів, виявлення впливів змін одного елемента структури на еволюцію іншого / інших елементів, збіжності континуантів різних вихідних одиниць в одній похідній. Це явище виразно оприявлене на звуковому рівні (див. вище, прим. 7). Зауважимо, що в українських говірках на місці псл. **ě*, **o*, **e*, **e*, **a*, **i* у різних позиціях постав *i*, тобто цей звук у діалектах має різну основу (етимон). Зміна голосних фонем наведеного ряду в *i* виявилася настільки поширеною, що охопила і позиції, де такий розвиток не був очікуваним. Зокрема, рефлекс *i* з **e* у відкритому складі, де очікуваним (і виявленим як типовий у багатьох діалектах) є рефлекс *e*, постав, імовірно, під впливом консонантного оточення — попереднього чи одночасно попереднього і наступного палатального приголосного: *ji*^ɟ*žak* 'їжак', *ji*^ɟ*den* 'один'; *šě*^ɟ*ŋ'a* 'щеня', *vī*^ɟ*s'il'a* 'весілля', *t'ī*^ɟ*l'e* 'теля', *l'īm*^ɟ*iš* 'леміш', *'z'ī*^ɟ*l'i* 'зілля'; водночас *i*-рефлекс відзначено у відкритому складі в оточенні непалатальних приголосних, де типовим є *e*-рефлекс: *ri*^ɟ*ŋo* 'перо', *vi*^ɟ*čega* 'вечеря', *vi*^ɟ*sehij* 'веселий', *bi*^ɟ*ŋa* 'бере', що можна вважати наслідком дії аналогії (ОЛАф 6: к. 1, 3, 33, 37 — 40, 50, 64, 68). Словоформи з нерегулярним розвитком **e* > *i* у відкритому складі зазвичай поширені в небагатьох говірках, що суттєво не впливає на ареалогію континууму, проте ці словоформи увиразнюють ікавізм як одну з визначальних рис сучасного вокалізму українського діалектного простору.

Увага до етимологічної основи діалектних одиниць, виявлення ліній накладання / збіжностей розвитку гетерогенних форм характеризує різні локальні моделі еволюції вихідних елементів, що надаються на картографічне відтворення (у ЗЛА картографічно окреслено ареали, у яких розвиток **ě* збігається з континуацією інших псл. вокалів (ОЛАф 1, к. 66)).

Неоднакові напрямки еволюції гомогенних явищ у різних слов'янських діалектах широко засвідчені матеріалами ЗЛА. Тому лінії еволюції

мовних одиниць, взаємовпливів ліній розвитку структурно близьких елементів можуть бути вичленовані в окремий *банк моделей континуації мовних одиниць*.

10.2. Хоча генетизм у дослідженні структурних елементів діалектів, з'ясування їх відношення до вихідних (чи давніших) форм є визначальним у діалектології, проте на лінгвістичних картах діахронія як процес змін не відтворена: мовні одиниці, що поставали в різний час еволюції явища, тобто об'єктивно протиставні за ознакою часу постання в діалектах, на площині мовної карти відтворюють як паритетні, знівельовано. Головним героєм не тільки лінгвістичного картографування, а й інтерпретації матеріалів карт є мовні знаки — результат розвитку, а не час і послідовність їх виникнення в континуумі, не типи детермінації чи комбінаторика обставин, які ці зміни зумовили.

На припущення про час виникнення мовної одиниці чи явища в окремій діалектній системі (говірці) чи ширшому ареалі можуть уповажнювати: формальна ідентичність зафіксованої на сучасному часовому зрізі одиниці з її вихідним прастаном / давнім станом; структурна похідність однієї форми від іншої; нерідко на час вказують запозичення, коли відома хронологія активної міжетнічної взаємодії, зокрема іншоетнічних дозаселень, появи іншомовних анклавів, а також завоювань / колонізації (напр., відчутне насичення орієнталізмами південнослов'янських діалектів пов'язане насамперед з османським підкоренням значної частини південнослов'янських теренів із кінця XIV ст.⁹, а значне поширення полонізмів в українському й білоруському континуумах було зумовлене тривалим входженням від середини XIV ст. цих східнослов'янських земель до Польсько-Литовської, а згодом — Польської держави (докладніше див.: [11]).

Протиставлення збереженого вихідного прастану мовної одиниці іншим її пізнішим континуантам (за суттю це опозиція *архаїзмів* та *інновацій*) покладено в основу узагальнювальних карт у фонетичних випусках ЗЛА, на яких оприявнилися виразні ареали, чіткий поділ слов'янського макроконтинууму на діалектні зони, див.: (ОЛАф 2а: к. 42; ОЛАф 5: к. 53а; ОЛАф 6: к. 71, 71а). Подальші узагальнення скартографованих матеріалів ЗЛА уможливають диференціацію слов'янського континууму за ступенем збереження вихідного праслов'янського стану або ж за характером дистанціювання від нього.

Інший прийом реалізації ідеологеми *кореляції часу й простору* для польського континууму застосував К. Дейна, окресливши на підставі *Matego atlasu gwar polskich* (т. I — XIII, 1957 — 1970), писемних пам'яток та ономастикону ареали інновацій [12]. Репрезентовані К. Дейною на узагальнених схематичних картах зони польських діалектних інновацій є

⁹ Огляд проблеми тюркських запозичень у балканських (зокрема південнослов'янських) діалектах, а також аналіз лексичних тюркізмів у пунктах мережі *Малого діалектного атласу балканських мов* подано в: [8, 9].

тими науковими гіпотезами, які потребують удокладнення й верифікації, зокрема й на підставі аналізу нових даних ЗЛА, а також із залученням інших діалектних джерел і писемних пам'яток.

10.3. Просторова параметризація діалектних елементів, характеристика зовнішньої конфігурації та лінгвального наповнення ареалів є одним із центральних традиційних об'єктів аналізу мови в просторовій парадигмі; одне зі спрямувань таких студій — пов'язання рис ареалів із часом постання мовних одиниць, процесами їх змін. Спроби узагальнити зв'язок часу й простору в мові втілені в теорії хвиль Й. Шмідта, т. зв. ареальних норм М. Бартолі, типології ареалів М. Бородіної, численних описах ареалів мовних одиниць різних структурних рівнів. Ці узагальнення залишаються в активі аналітичних процедур лінгвогеографів як загальні орієнтири, які, однак, не мають універсального застосування [4]. Однією з причин обмеженого використання загальних моделей пов'язання конфігурацій ізоглос / ареалів із часовими параметрами є поширене ненакладання просторових характеристик типологічно близьких репрезентантів одного явища, їх атопія (за очікуваної синтопії), часто спостережувана індивідуальна ареальна поведінка багатьох мовних одиниць. Тому в інтерпретації результатів картографування важливим є використання різних *оптик*: «укрупнений погляд» на мовний континуум — встановлення типів ареалів визначальних структурних рис, окреслення діалектного поділу та відношення діалектного простору однієї мови до інших мов у слов'янському макроконтинуумі¹⁰; «атомарний» аналіз окремих мовних одиниць у межах діалектного континууму однієї мови та в загальнослов'янському просторі, що нерідко виявляє просторову тяглість — творення єдиних ареалів у суміжних мовах, а також часто — дистантних ареалів у просторах територіально несуміжних (відокремлених) мов, за чим можуть проступати різні явища (ареальна спільність у минулому, що зазнала пізніше трансформації — просторового роз'єднання; давня в часі взаємодія окремих мов; незалежний паралельний розвиток з однаковими результатами; вплив спільного зовнішнього джерела запозичень (див.: [3; 5]). Важливим складником просторово-часового аналізу елементів діалектів є їх верифікація за писемними пам'ятками та іншими свідченнями про історичне минуле слов'янських народів; такий комплексний підхід засвідчив свою продуктивність (див.: [13; 14]).

Окреслення простору як одного з параметрів у характеристиці діалектних елементів перетворює його із зовнішнього атрибута на важливий аргумент у різноманітних дослідницьких процедурах.

¹⁰ Аналіз російських діалектів мережі ЗЛА (за матеріалами лексичних і словотворчих карт в [ОЛал 6]) показав різноспрямованість їхніх зв'язків у загальнослов'янському контексті, різну інтенсивність, повторюваність таких пов'язань; чимало ізоглос поєднує дистантні слов'янські ареали, а стосовно низки картографованих елементів зроблено висновок про їхню ексклюзивність, неповторюваність в ареалах інших мов, що потребуватиме дальшої докладної верифікації за іншими джерелами [1].

Прочитання інформації діалектів однієї слов'янської мови на тлі діалектів інших слов'янських мов досі залишається складною й тривалою в часі процедурою, доцільність якої виправдовують лише результати — розширення списків міжслов'янських відповідників, з'ясування їх характеру та умов постання. Проте створення баз діалектних даних із можливістю застосування пошуку необхідної інформації, подібно до проєктованої бази матеріалів ЗЛА, може істотно змінити характер і результати досліджень слов'янського діалектного макроконтинууму.

11. Самоочевидно, що на підставі карт і матеріалів ЗЛА, інших полімовних лінгвогеографічних джерел (*Лінгвістичний атлас Європи, Загальнокарпатський діалектологічний атлас*), національних і регіональних атласів окремих мов та численних некартографічних діалектологічних досліджень відбувається зміна сутності лінгвославістики, у якій дедалі більшої ваги набуває *просторова парадигма пізнання*, зокрема вихід у синхронних типологічних студіях слов'янських мов за вузькі межі літературних стандартів, подолання обмеженого погляду на історичні студії лише як на встановлення відповідності між структурними елементами праслов'янської та сучасних слов'янських мов. Просторова оптика аналізу слов'янських мов актуалізує дослідження їхньої структурної багатоваріантності, яка спричинена неоднаковими умовами й формами розвитку та функціонування різних слов'янських мов. Це зумовлювало неоднакові темпи й напрямки змін різних діалектів, активізацію чи сповільнення їх трансформацій. Навіть твердо усталену в славістиці трикомпонентну модель диференціації слов'янського макроконтинууму, як і засади ареального членування Славії, сьогодні піддано переглядові, до якого спонукала й нова інформація про слов'янські діалекти, зокрема й карти ЗЛА [15: 23].

* * *

База даних ЗЛА з такою великою за обсягом емпіричною інформацією відчутно розширить можливості пізнання діалектів кожної зі слов'янських мов та лінгвального континууму Славії, збільшить коло дослідницьких прийомів в опорі на *повний* (не обмежений картою чи тематичним блоком питальника) реєстр словоформ. База уможливить застосування різноманітних пошукових процедур як на рівні мовного елемента, явища, так і на рівні окремих говірок, діалектів окремих мов; пошуки можуть бути спрямовані на пізнання заданих рефлексів, окремих структурних елементів чи моделей розвитку явища. Об'єднані в цілісний масив і верифіковані за різними параметрами, матеріали ЗЛА відкривають також перспективу вивчення елементів культури, історії слов'ян, що спеціально не передбачено цим проєктом. Зокрема, самоочевидною є цінність мотивів номінації, втілених у назвах різноманітних реалій. Цей складник творення вербальних одиниць, що інколи залишається прихованим від безпосередніх спостережень за неоднаковими формами експлікації, нерідко інтегрує територіально віддалені, належні до континуумів різних мов ареали. Тому ізоглоси мотивів номінації є важливими для

пізнання ареалогії слов'янського макроконтинууму. Цінні лінгвальні й культурні свідчення пов'язані з неслов'янськими впливами, яких у матеріалах ЗЛА виявилось доволі багато. Аналіз репертуару запозичень, їх розподіл за ідеографічними сферами (тематичними групами лексики), окреслення ділянок підвищеного насичення іншомовними елементами, їх структура, просторові параметри важливі для характеризування як окремих слов'янських ареалів, так і оприявлення особливостей, інтенсивності зовнішніх впливів на слов'янський світ.

Отже, створення цифрової бази даних *Загальнослов'янського лінгвістичного атласу*, опрацювання прийомів її використання насамперед у лінгвістичних дослідженнях (а також у позалінгвістичних студіях) забезпечить розширення зіставно-типологічного та історико-типологічного вивчення феномену *lingua slavica*.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Арк. — Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. Вид. 2. Луцьк, 2016.
- ОЛал 3 — Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 3. Растительный мир. Минск, 2000.
- ОЛал 4 — Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 4. Сельское хозяйство. Братислава, 2012.
- ОЛал 6 — Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 6. Домашнее хозяйство и приготовление пищи. Москва, 2007.
- ОЛал 10 — Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 10. Народные обычаи. Москва; Санкт-Петербург, 2015.
- ОЛАф 2а — Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Вып. 2а. Рефлексы *ѣ. Москва, 1990.
- ОЛАф 2б — Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Вып. 2б. Рефлексы *ǫ. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990.
- ОЛАф 4а — Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Вып. 4а. Рефлексы *ъ, *ь. Загреб, 2006.
- ОЛАф 6 — Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Вып. 6. Рефлексы *е. Москва, 2011.
- FO — Fonološki opisi srpskohrvatskih / hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Sarajevo, 1981.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вендина Т.И. Русские диалекты в общеславянском контексте (Лексика). Москва, 2009.
2. Вопросник общеславянского лингвистического атласа. Москва, 1965.
3. Гриценко П.Е. Carpatho-balkanica в свете «Общекарпатского диалектологического атласа». *Карпато-балканский диалектный ландшафт: Язык и культура. Памяти Галины Петровны Клепиковой*. Москва, 2008. С. 26 — 57.
4. Гриценко П.Е. Об интерпретации лингвистических карт. *Proceedings of the Third International Congress of Dialectologists and Geolinguists*. Vol. II. Lublin, 2003. P. 7 — 23.
5. Гриценко П.Ю. Українсько-хорватські паралелі на картах *Загальнослов'янського лінгвістичного атласу*. *Hrvatski dijalektološki zbornik*. 15. 2009. S. 179 — 193.
6. Калнынь Л.Э. О третьем томе «Атласа украинского языка». *Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. 2001 — 2002*. Москва, 2004. С. 418 — 423.
7. Общеславянский лингвистический атлас. Вступительный выпуск. Общие принципы. Справочные материалы, 2-е изд., испр. и доп. Москва, 1994.
8. Соболев А.Н. Опыт исследования тюркизмов в балканских диалектах (I). *Zeitschrift für Balkanologie*. 2004. Nr. I. P. 61 — 91.

9. Соболев А.Н. Опыт исследования тюркизмов в балканских диалектах (II). *Zeitschrift für Balkanologie*. 2004. Nr. II. P. 206 — 229.
10. Ткачук М.М. Ботанична лексика говірок Чорнобильської зони: реконструкція редуктивного ареалу. Київ, 2016.
11. Bednarczuk L. Językowe pogranicza polszczyzny. *Gwary dziś*. 9. 2017. S. 85 — 158.
12. Dejna K. Atlas polskich innowacji dialektalnych. Warszawa; Łódź, 1981.
13. Rembiszewska D. K., Siatkowski J. Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. *Studia wyrazowe*. Warszawa, 2018.
14. Siatkowski J. Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach. Warszawa, 2012.
15. Topolińska Z. OLA nosi piętno swego czasu. *Jazykovedné štúdie. XXVIII. Súradnice súčasnej slovenskej dialektológie*. 2010. S. 23 — 27.
16. Weiss P. Vzporedna predstavitev (slovenskih) jezikovnih pojavov po gradivu za narečne atlase. *Hrvatski dijalektološki zbornik*. 22. 2018. S. 141 — 153.
17. Weiss P. ZRCola: vnašalni sistem za jezikoslovno rabo v program word. *Jezikoslovni zapiski: zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*. 10. Št. 1. 2004. S. 145 — 152.

LEGEND

- Арк. — Arkushyn H. (2016). The Dictionary of Western Polissia Dialects. 2d ed. Lutsk.
- ОЛАЛ 3 — The Slavic Linguistic Atlas. Lexical and Word-Formational Series. Vol. 3. Vegetable Word. (2000). Minsk.
- ОЛАЛ 4 — The Slavic Linguistic Atlas. Lexical and Word-Formational Series. Vol. 4. Agriculture. (2012). Bratislava.
- ОЛАЛ 6 — The Slavic Linguistic Atlas. Lexical and Word-Formational Series. Vol. 6. House-keeping and Cooking. (2007). Moscow.
- ОЛАЛ 10 — The Slavic Linguistic Atlas. Lexical and Word-Formational Series. Vol. 10. Folk Customs. (2015). Moscow; St. Petersburg.
- ОЛАФ 2а — The Slavic Linguistic Atlas. Phonology and Grammar Series. Vol. 2a. The Reflexes of *ѣ. (1990). Moscow.
- ОЛАФ 2б — The Slavic Linguistic Atlas. Phonology and Grammar Series. Vol. 2b. The Reflexes of *ѣ. (1990). Wrocław; Warszawa; Kraków.
- ОЛАФ 4а — The Slavic Linguistic Atlas. Phonology and Grammar Series. Vol. 4a. The Reflexes of *ъ, *ь. (2006). Zagreb.
- ОЛАФ 6 — The Slavic Linguistic Atlas. Phonology and Grammar Series. Vol. 6. The Reflexes of *e. (2011). Moscow.
- FO — Fonološki opisi srpskohrvatskih / hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom. (1981). Sarajevo.

REFERENCES

1. Vendina, T.I. (2009). Russian Dialects at the Common Slavic Context (Lexis). Moscow (in Rus.).
2. Questionnaire of the Slavic Linguistic Atlas. (1965). Moscow: Nauka (in Rus.).
3. Hrytsenko, P.Ye. (2008). Carpato-balkanica in light of All-Carpathian Dialectal Atlas. *Carpathian-Balkan Dialect Landscape: Language and Culture. In Memory of Halina Petrovna Klepikova*. P. 26 — 57. Moscow (in Rus.).
4. Hrytsenko, P.Ye. (2003). About the Interpretation of Linguistic Maps. *Proceedings of the Third International Congress of Dialectologists and Geolinguists*, Vol. II, 7 — 23. Lublin (in Rus.).
5. Hrytsenko, P.Yu. (2009). Ukrainian-Croatian Parallels on the Maps of the Slavic Linguistic Atlas. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 15, 179 — 193. (in Ukr.).
6. Kalnyn, L.E. (2004). About Third Volume of the “Atlas of Ukrainian Language”. *The Slavic Linguistic Atlas. Materials and Studies. 2001 — 2002*. P. 418 — 423. Moscow (in Rus.).
7. The Slavic Linguistic Atlas. Introductory Issue. General Outline. Reference Source, 2d ed. (1994). Moscow (in Rus.).
8. Sobolev, A.N. (2004). An Effort of the Study of Turkism in the Balkan Dialects (I). *Zeitschrift für Balkanologie*, 1, P. 61 — 91 (in Rus.).
9. Sobolev, A.N. (2004). An Effort of the Study of Turkism in the Balkan Dialects (II). *Zeitschrift für Balkanologie*, 2, P. 206 — 229 (in Rus.).

10. Tkachuk, M.M. (2016). The Botanical Lexis of the Chornobyl Zone Dialects: a Reconstruction of the Reduced Area. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
11. Bednarczuk, L. (2017). Językowe pogranicza polszczyzny. *Gwary dziś*. 9, S. 85 — 158 (in Pol.).
12. Dejna, K. (1981). Atlas polskich innowacji dialektalnych. Warszawa; Łódź (in Pol.).
13. Rembiszewska, D.K., Siatkowski, J. (2018). Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. Studia wyrazowe. Warszawa (in Pol.).
14. Siatkowski, J. (2012). Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach. Warszawa (in Pol.).
15. Topolińska, Z. (2010). OLA nosi piętno swego czasu. *Jazykovedné štúdie. XXVIII. Súradnice súčasnej slovanskej dialektológie*. S. 23 — 27 (in Pol.).
16. Weiss, P. (2018). Vzporedna predstavitev (slovenskih) jezikovnih pojavov po gradivu za narčne atlase. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 22, 141 — 153 (in Slovenian).
17. Weiss, P. (2004). ZRCola: vnašalni sistem za jezikoslovno rabo v program word. *Jezikoslovni zapiski : zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*. 10. Št. 1. S. 145 — 152 (in Slovenian).

Статтю отримано 10.12.2019

P.Yu. Hrytsenko, H.S. Kobrynyka, M.M. Tkachuk

Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE DATABASE OF THE *SLAVIC LINGUISTIC ATLAS* AND THE UKRAINIAN DIALECTAL SPACE

The central purpose of the *Slavic Linguistic Atlas* (OLA), the fundamental multilingual linguo-geographical project, is the representation of modern differentiation of the Slavic languages as a consequence of their development from proto-Slavic state to nowadays. As a result of this project, the massive comparable dialectal data from 859 settlements of the Slavic world was collected by the special questionnaire (3 454 questions) for the first time. Such an empirical basis allows to reexamine, in a new way, the contemporary structure of the Slavic languages, their genesis, stages and directions of their evolution.

The dialectal records are repositated at various scientific centers of the Slavic countries, but not yet available as a comprehensive information fund.

A new big assignment in the framework of the project is to make accessible to a wide range of linguists the entire corpus of language data formed using OLA and at the same time make its processing possible by computer scientists. The implementation of this project provides for the digitalization of OLA materials (already mapped and published in the atlas, as well as not yet presented on linguistic maps) in a single format. As a result, a register of all structural elements of Slavic dialects will be created; the sets of comparable linguistic units — representatives of linguistic phenomena in the Slavic continuum — will be formed; it will become possible to identify geographical (spatial) parameters and quantitative indicators of fixation in Slavic dialects for each language unit.

The database will allow to more clearly determine the language differentiation of Slavia, types of language areas. Still not enough delineated isoglosses of inter-Slavic contacts and inter-influences of different times will become more sharply defined; their varieties and spatial configurations, types of intensity (character of lingual content) of interdialectal relations will be determined. Researchers will receive lists of exclusive and local linguistic units, which will also expand the range of partial studies against the background of other sources of language information, for their verification and explanation of their genesis.

Operating by structural, spatial and quantitative parameters of a large number of dialectal units in the context of the entire Slavic continuum is a prerequisite for a new generalized characteristic of this language space, a qualitatively new description of each Slavic dialect, including Ukrainian dialects and the whole idiom at the present time and in retrospect.

The database of the Slavic Linguistic Atlas will enhance the spatial paradigm of studying of the Slavic language continuum.

Keywords: *dialectal database, Slavic Linguistic Atlas, Slavic dialects, language differentiation, language areas.*